

”

ΟΙ ΤΟΠΟΙ ΤΗΣ ΕΓΓΥΤΗΤΑΣ

Δύο φωτογράφοι ενώνουν την Καλαβρία με τη Μάνη, μας ταξιδεύουν σε περιοχές που για χρόνια υπήρξαν παραμελημένες και αποκομμένες, σε άγρια τοπία, ενώ απεικονίζουν έναν άχρονο κόσμο σιωπής και σκληρότητας, μα και γενναιοδωρίας κι απλότητας.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

των Τζένης Λουκουρέζου και
Ανδρέα Ζαχαράτου
στον Σπύρο Ζωνάκη

—

Φωτογραφία:
Καλαβρία, αιωνόβια βελανιδιά.

” Συνέντευξη

Τζένη Λουκουρέζου, Ανδρέας Ζαχαράτος

Οι φωτογραφίες της Τζένης Λουκουρέζου και του Ανδρέα Ζαχαράτου μάς οδηγούν σε ένα ταξίδι ανακάλυψης δύο άγριων και σκληρών τόπων, της Καλαβρίας και της Μάνης, των οποίων οι κάτοικοι έχουν βιώσει διαχρονικά πλήθος προκαταλήψεων και που συνδέονται από μια βαθιά μεσογειακή συγγένεια. Δεν είναι τυχαίο που το λεύκωμα τους (που εκδόθηκε πρόσφατα από τις εκδόσεις «Τόπος») τιτλοφορείται «Καλαβρία, Μάνη, Εγγύς Κόσμος». «Ο παραλληλισμός και η σύνδεση δύο ισοδύναμων σε σημασία τόπων καθρεφτίζεται στην έννοια της εκλεκτικής συγγένειας: παρεμφερή πολιτισμικά χαρακτηριστικά, κοντινές συνήθειες και συμπεριφορές, ληστρική και πειρατική δραστηριότητα, γδικιωμοί και μεταναστεύσεις, τραχύτητα και ευαισθησία», σημειώνει, μεταξύ άλλων, η κ. Τζένη Λουκουρέζου.

ΣΖ Πώς προέκυψε ένα κοινό λεύκωμα με φωτογραφίες από τη Μάνη και την Καλαβρία και ενώθηκαν αυτοί οι δύο κόσμοι;

ΤΛ Οι δουλειές αυτές έχουν γίνει αυτόνομα, σε εποχή που δεν γνωριζόμασταν. Εγώ έκανα ταξίδια στην ελληνόφωνη Καλαβρία κατά καιρούς από το 2000 ως το 2011 και ο Ανδρέας στη Μάνη από τη δεκαετία του '90 μέχρι τις αρχές του 2000. Αφού γνωριστήκαμε και πέρασαν κάποια χρόνια κοινής ζωής, ωρίμασε η ιδέα ότι αυτά τα θέματα μπορούν να δέσουν, και έτσι τα παντρέψαμε. Όντως, υπάρχουν συγγένειες, οι τόποι αυτοί παρέμεναν παραμελημένοι, οι άνθρωποι ήταν κλεισμένοι στον εαυτό τους, στα όριά τους.

ΣΖ Αν κρύψει κάποιος τις λεζάντες, δεν μπορεί να διακρίνει, τόσο γεωμορφολογικά όσο και ως ανθρώπινες φιγούρες, αν βρίσκεται στην Καλαβρία ή τη Μάνη. Πού εδράζεται αυτή η έντονη εγγύτητα μεταξύ των δύο τόπων;

ΤΛ Μια νοητή γραμμή φέρνει κοντά το λιπόσαρκο μπράτσο, όπως ονόμασαν δικό μας και ξένοι τον τόπο της Μέσα Μάνης, με τον πετρωμένο στη μοναξιά, γύρω από τη μύτη της ιταλικής μπότας, μύθο της ελληνόφωνης Καλαβρίας. Κάτω από την άγρια και απογυμνωμένη αγκαλιά της οροσειράς του Ασπρομόντε και στον ίσκιο του ομηρικού περιμήκειου Ταυγέτου, σαν σφήνες ζουν καρφωμένα τα άχρονα σπίτια των χωριών, τριγυρισμένα από πεζούλες, φραγκοσυκιές, πουρνάρια και αιωνόβιες ελιές. Κι όσο οι στενοί δρόμοι για να προσεγγίσουν τα απομακρυσμένα χωριά περνούν μέσα από βαθυπράσινα έλατα, βελανιδιές και δρύες ή σικελικές οξιές, μαύρα πεύκα και κτήματα με περγαμόντο, αλλά και εκτάσεις άνυδρες και απόκρημνες -στη Μάνη τους γκρεμούς τους λέγανε χούνια- καστέλα, πύργους και φιοιμάρες, η ανυπόφορη ζαλάδα του ταξιδιώτη από τις φιδωτές ανηφοριές και την κατωφερή

επιστροφή, υποχωρεί σαν την ψυχή ξαφνιάζουν ο παραθαλάσσιος Γιαλός του Βούα (Jalò tu Vua) και τ' άλλα γαλανά ακρογιάλια του Ιονίου πελάγους ή τα καθαρά νερά στις βραχώδεις λεκάνες του Ταίναρου και τις παραλίες και τα λιμανάκια της Λακωνίας. Ξεχασμένες και απομονωμένες έζησαν για χρόνια ατελείωτα η Καλαβρία και η Μάνη. Κι οι Μανιάτες κι οι Καλαβρέζοι, άνθρωποι απλοί, φτωχοί, ασκητικοί, άφοβοι, κατά εποχές ηρωικοί, σκληροί και ευέξαπτοι στην απελπισία τους πάνω αναφωνούν Madonna mia και Χριστέ μου.

Η ΣΙΩΠΗ

Ο παραλληλισμός και η σύνδεση δύο ισοδύναμων σε σπουδαιότητα και σημασία τόπων καθρεφτίζεται, αποτυπώνεται στην έννοια της εκλεκτικής συγγένειας: παρεμφερή πολιτισμικά χαρακτηριστικά, γλωσσικά ιδιώματα, κοντινές συνήθειες και συμπεριφορές, ληστρική και πειρατική δραστηριότητα, γδικιωμοί και μεταναστεύσεις, τραχύτητα και ευαισθησία, προκαταλήψεις, θρηνητικά τραγούδια και ταραντέλες, ιστορικό παρελθόν, γεωμορφολογική διάρθρωση, κοινά τοπωνύμια - Πενταδάκτυλος λεγόταν ο Ταυγέτος τα βυζαντινά χρόνια, Pentedatillo ονομάζεται ο ερημωμένος γκρεκάνικος οικισμός. Περνώντας απ' αυτά τα μέρη, ο ανήσυχος και ακούραστος φωτογράφος ανταμείβεται αδρά. Το ταξίδι του γίνεται βουτιά στην ιστορία και το χρόνο.

ΣΖ Απεικονίζεται ξεκάθαρα στις φωτογραφίες ένας κόσμος κυρίαρχης σιωπής.

ΑΖ Η σιωπή υπάρχει. Αν ο φωτογράφος είναι παρών σε αυτό που κάνει, σέβεται το θέμα του και δεν προσπαθεί να κλέψει τη φωτογραφία, τότε αποτυπώνεται σε εκείνην αυτό που βλέπει μπροστά του, η σιωπή των ανθρώπων, η σιωπή των σπιτιών, η σιωπή του τοπίου. Και οι τόποι τούτοι την έχουν αυτήν τη σιωπή. Ο άνθρωπος και της Μάνης και της Καλαβρίας εκπέμπει μία μοναξιά. Δεν γίνεται αυτό το εσωτερικό συναίσθημα να μην το αποτυπώσει το φιλμ. Η φωτογραφία αποτυπώνει αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα εκείνη τη στιγμή, τον άνθρωπο που γυρνάει από το χωράφι κουρασμένος πάνω στο άλογο. Η φωτογραφία θεωρώ ότι είναι φωτογραφία όταν δεν είναι σκηνοθετημένη. Αν κάτι είναι σκηνοθετημένο, τότε πάμε στη σφαίρα του κινηματογράφου. Οι απλοί άνθρωποι είναι και αληθινοί, σου δείχνουν αυτό που είναι, αν αισθανθούν ότι δεν τους κοροϊδεύεις. Καταλαβαίνουν, από τη στάση του σώματος

REACT

ΜΑΖΙ, ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΚΟΣΜΟ.

Κάθε πράξη που μοιάζει μικρή μπορεί να είναι μία αντίδραση με μεγάλη επιρροή σε έναν άνθρωπο, μία ομάδα, μία χώρα. Σε ολόκληρο τον κόσμο.

ΕΛΑ ΝΑ ΑΝΤΙΔΡΑΣΟΥΜΕ ΜΑΖΙ ΣΕ ΟΛΑ ΟΣΑ ΒΛΑΠΤΟΥΝ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΜΑΣ. ΜΑΘΕ ΠΩΣ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΚΑΝΕΙΣ ΚΙ ΕΣΥ REACT

ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

Σκάνναρε και μάθε περισσότερα

του φωτογράφου, τις κινήσεις, το βλέμμα του, αν εκείνος πάει να κλέψει τη φωτογραφία, γιατί εποφθαλμιά να βγάλει χρήματα από αυτό. Είναι βασικό ότι εμείς δεν ζούμε από τη φωτογραφία.

ΣΖ Κάτι άλλο που είναι ευδιάκριτο στις φωτογραφίες είναι πως η σκληρότητα του τοπίου αποτυπώνεται και στις ανθρώπινες μορφές, σε αυλακωμένα πρόσωπα. Είναι σημειωμένες οι ανθρώπινες φυσιογνωμίες με το τοπίο.

ΤΛ Ακριβώς, γιατί και η ζωή τους υπήρξε σκληρή, όντας αποκομμένοι και αγνοημένοι από το ίδιο τους το κράτος. Πρόκειται για τόπους κλειστούς, άγονους, βουνά ψηλά, άγρια, απάτητα. Η Καλαβρία δεν έχει καμιά πεδιάδα. Όλα εκεί είναι σκαρφαλωμένα. Τα πρώτα χωριά ήταν ορεινά και μετά κατέβηκαν προς τη θάλασσα, για να είναι η ζωή τους πιο εύκολη – όπως έγινε και στη Μάνη. Οι συνθήκες φτιάχνουν τον άνθρωπο, και ο τόπος τους έχει φτιάξει έτσι σκληραγωγημένους και δυσπρόσιτους. Είναι αυστηροί, καθώς έχουν μεγαλώσει σε ένα τραχύ περιβάλλον, έχουν ταλαιπωρηθεί. Δεν είναι, όμως, ούτε απολίτιστοι ούτε άξεστοι, όπως έχουν στιγματιστεί.

ΣΖ Και όμως, παρά τούτη τη σκληρότητα, διακρίνατε μια γενναιοδωρία σε αυτούς τους ανθρώπους.

ΤΛ Είναι λαοί παρεξηγημένοι. Όλοι τους έχουν στο μυαλό τους ως «αγριανθρώπους», οι Μανιάτες που σκότωσαν τον Καποδίστρια ή οι Καλαβρέζοι μαφιόζοι. Ακόμη και τώρα, οι βόρειοι Ιταλοί τους θεωρούν παρακατιανούς. Είναι και οι δύο κοινότητες καχύποπτες, κλειστές, επιφυλακτικές, αλλά, από τη στιγμή που σε γνωρίσουν, σε εμπιστευτούν και διαπιστώσουν ότι είσαι ευγενικός και καθόλου υστερόβουλος, βλέπεις μια

γενναιοδωρία και φιλοξενία από την πλευρά τους. Για παράδειγμα, σε ένα χωριό, μια κυρία που δεν με είχε ξαναδεί μου έδωσε ένα καρβέλι ψωμί, το οποίο μόλις είχε βγάλει από το φούρνο. Εμένα με φιλοξενούσε μια δασκάλα, έλεγα ότι είμαι φίλη της που έχει έρθει από την Ελλάδα και αυτό τους καθησάχαζε. Ότι δεν ήσουν κάποιος που είχες εισβάλει να παρακολουθήσεις τι κάνουν.

Η ΜΑΦΙΑ

ΣΖ Και στους δύο τόπους, αλλά ειδικά στα καλαβρέζικα χωριά, είναι εμφανή τα χρώματα της φθοράς και της εγκατάλειψης.

ΤΛ Στην Καλαβρία, όλα επισκιάζονται από τη μαφία και τη διαπλοκή. Ενώ μπορεί να μπουν χρήματα στο ταμείο του δήμου, δεν είναι και τόσο απαραίτητο να φτιάξουν το δρόμο, ας κάθονται εκεί οι λακούβες. Δεν τους νοιάζει. Είναι μια γενικότερη νοοτροπία, που αφήνει τον άνθρωπο στην παραμέληση, χωρίς αυτός να αντιδράει. Η μαφία εμποδίζει την ανάπτυξη, ελέγχει πολλούς πολιτικούς. Εν αντιθέσει με τη Μάνη, που τώρα πια η παραλιακή της πλευρά είναι γεμάτη καταλύματα, στην ελληνόφωνη Καλαβρία, παρότι η παραλία εκτείνεται για χιλιόμετρα, ακόμη και σήμερα δεν θα βρεις μαγαζιά, υπάρχουν ελάχιστα εστιατόρια. Κανένας δεν θα ανοίξει επιχείρηση, γιατί θα τον ελέγξει η μαφία.

ΣΖ Ένα κοινό στοιχείο των φωτογραφιών είναι η απεικόνιση ενός άχρονου κόσμου. Θα μπορούσαν οι φωτογραφίες να έχουν τραβηχτεί σήμερα, πριν από 30 ή 60 χρόνια.

ΤΛ Ενδεχομένως επειδή οι άνθρωποι παραπέμπουν σε εκείνους που έζησαν πριν από 100 χρόνια. Ίσως εκεί να περικλείεται η αίσθηση του άχρονου. Ότι παρόμοιοι ήταν οι άνθρωποι και το '60. Αν τους

Ροκκαφόρτε ντελ Γκρέκο, Καλαβρία.

Παλίτσι, Καλαβρία.

Μπόβα Μαρίνα, Καλαβρία.
«Οι άνθρωποι παραπέμπουν σε εκείνους που έζησαν πριν από 100 χρόνια», σημειώνει, μεταξύ άλλων, η κ. Λουκουρέζου.

Μπρίκι, Μάνη. «Θυμάμαι και εκείνη την αγρότισσα γιαγιά με τη γίδα της, η οποία δεν με κοίταξε ποτέ. Το έκανε μάλλον γιατί η γυναίκα θεωρούνταν ότι δεν πρέπει να εκτίθεται».

φωτογράφιζες τότε, κάποια πράγματα θα τα έβλεπες ίδια, ειδικά στα ελληνόφωνα χωριά που είναι πάνω στα βουνά και όχι στην παραλία. Εκεί δεν έχουν ούτε μανάβικο ούτε μπακάλικο, καθώς είναι δέκα σπίτια όλα και όλα. Θα φτιάξουν τα ζυμαρικά, για παράδειγμα, μόνοι τους. Η μητέρα της φίλης που με φιλοξενούσε έφτιαχνε πάντοτε, στα 90 της, τα ζυμαρικά η ίδια. Αν περίμενε την επόμενη μέρα τα παιδιά, τα εγγόνια της, ζύμωνε από το βράδυ τα ζυμαρικά, τα σκέπαζε να φουσκώσουν και πρωί πρωί σηκωνόταν να τα πλάσει. Υπάρχει αυτή η αυτάρκεια.

ΚΛΑΔΙΑ ΕΛΙΑΣ

ΣΖ Στέκεστε στην έντονη θρησκευτικότητα που έχουν οι Καλαβρέζοι. Αναδεικνύετε και ένα παραδοσιακό έθιμο από την Κυριακή των Βαΐων.

ΤΑ Κάθε χρόνο, την Κυριακή των Βαΐων, στην Μπόβα της Καλαβρίας, επαναλαμβάνεται ένα παμπάλαιο έθιμο. Οι πιστοί κρατούν στα χέρια και περιφέρουν αργά και με σεβασμό τις «Purazze» στους μικρούς δρόμους της κοινότητας, με επικεφαλής τον ιερέα, κατεθυνόμενοι στο ναό του San Leo. Οι «Purazze» είναι κατασκευές διαφόρων διαστάσεων από καλαμένιο κορμό, που, έτσι όπως γύρω τους απλώνονται και πλέκονται κλαδιά ελιάς στολισμένα με λουλούδια της άνοιξης και φρέσκα φρούτα, μοιάζουν γυναίκες-σύμβολα, φορτωμένες με τα δώρα της δημιουργίας, να διαδίδουν το αέναο μήνυμα της διαδοχής των εποχών, το μυστήριο της ανθρώπινης ύπαρξης, την ανανέωση της φύσης και της ζωής.

«Μια νοητή γραμμή φέρνει κοντά τον τόπο της Μέσα Μάνης με τον πετρωμένο στη μοναξιά μύθο της ελληνόφωνης Καλαβρίας».

Μετά τη λειτουργία, όπου τα προγονικά σύμβολα ευλογούνται, η κεντρική πλατεία γεμίζει κόσμο για τον τυπικό εορτασμό. Η καταγωγή αυτής της θρησκευτικής και παραδοσιακής τελετής για άλλους ανάγεται στην προϊστορία, όταν οι πληθυσμοί επικαλούνταν τη βοήθεια της Μάνας Γης για σοδειά και γόνιμα χωράφια, άλλοι πιστεύουν πως κατάγεται από το μύθο της Περσεφόνης και κάποιοι υποστηρίζουν πως βασίζεται στην παράδοση της βυζαντινής Σαρακοστής. Όταν η γιορτή τελειώνει, τα καλούδια και τα άνθη μοιράζονται στους παρευρισκόμενους, που τα φυλάσσουν στο σπίτι για ευλογία και καλή τύχη.

ΣΖ Σε κάποιες φωτογραφίες, φαίνεται και ο περιορισμός που επιβάλλουν οι καθορισμένοι έμφυλοι κοινωνικοί ρόλοι.

ΑΖ Βέβαια. Χαρακτηριστικά, φωτογράφιζα από απέναντι στο δρόμο ένα σπίτι και με βλέπει από το κεφαλόσκαλο ο άνδρας και κατεβαίνει γρήγορα να δει τι κάνω. Με ρώτησε ποιος είμαι και του απάντησα πως κάνω μια φωτογράφιση του χώρου. Στη φωτογραφία φαίνεται η γυναίκα να περιμένει πάνω, κάτι που καταδεικνύει τη διαφορά άνδρα και γυναίκας. Θυμάμαι και εκείνη την αγρότισσα γιαγιά με τη γίδα της, η οποία δεν με κοίταξε ποτέ. Ήταν μέσα στο σπίτι και έβγαζε κάτι σαν σανό για τη γίδα. Εγώ ανέβαινα το δρομάκι και τράβηξα πρώτα το πέτρινο σπίτι της, την πλησίασα, της είπα «καλημέρα», μου απάντησε και εκείνη «καλημέρα», χωρίς να με κοιτάξει. Βγήκε έξω και συνέχισε το δρομάκι για να πάει με το σκύλο της στο χωράφι. Το έκανε μάλλον γιατί η γυναίκα θεωρούνταν ότι δεν πρέπει να εκτίθεται, δεν πρέπει να κοιτάζει τον ξένο.

ΣΖ Τα ελληνόφωνα χωριά της Καλαβρίας δεν ήταν η μόνη σας περιήγηση στη νότια Ιταλία που αποτυπώθηκε σε λεύκωμα, καθώς είχε προηγηθεί εκείνο για τη Ματέρα, η οποία είχε ανακηρυχθεί πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης το 2019.

ΤΑ Αυτοί ενδεχομένως να έζησαν ακόμα πιο άγρια από τα ελληνόφωνα χωριά. Στο κάτω άκρο της Ιταλίας, η ιστορία και ο τόπος καθόρισαν τη μοίρα των ανθρώπων: τους κράτησαν έξω από τον κόσμο. Τους έκλεισαν στ' ασφυκτικά φυσικά τείχη, τα αδιάβατα βουνά και τις χαράδρες. Τους αγρίεψαν με δεισιδαιμονίες και παράλογους φόβους, με δυσπιστία και φτώχεια. Η Ματέρα, η γη των βράχων, ήταν τόπος εξορίας επί φασιστικού καθεστώτος. Είναι χτισμένη σε άγονους ασβεστολιθικούς σχηματισμούς, στο χείλος ενός φαραγγιού, και αποτελεί τη σημαντικότερη τριγλοδυτική εγκατάσταση στη Δύση. Στα ονομαστά «Sassi» (βράχους, πέτρινους όγκους), οι ανήλιαχες και σκοτεινές σπηλιές τους -υποτυπώδεις κατοικίες για τους ανθρώπους και συγχρόνως παχιά για τα ζώα- στέγασαν μέχρι το 1952 τον πάμπτωχο, αγροτικό πληθυσμό της πόλης. Ο Άλτσιντε ντε Γκάσπερι, πρωθυπουργός της Ιταλίας από το 1945 έως το 1954, υπέγραψε τον πρώτο ειδικό νόμο για τη μεταφορά μεγάλου μέρους του πληθυσμού σε καινούριες συνοικίες. Σήμερα, τα υπόσκαφα σπίτια, μετά από ένα εκτεταμένο πρόγραμμα ανακαίνισης, έχουν μεταμορφωθεί σε μοντέρνα «διαμερίσματα», σε επαγγελματικά και καλλιτεχνικά εργαστήρια, σε σύγχρονα καταλύματα, διατηρώντας το αυθεντικό αρχιτεκτονικό τους ύφος και τις μνήμες του χρόνου. »

Τεχνολογία και άνθρωποι μαζί, μπορούμε να καταφέρουμε τα πάντα

